

NOI PUNCTE DE VEDERE ASUPRA VECHIMII ȘI ETAPELOR DE CONSTRUCȚIE ALE BISERICII MITROPOLITANE DIN TIRGOVIȘTE*

arh. CRISTIAN MOISESCU

Privind cele câteva imagini — fotografii, desene și relevee — care ne-au rămas de la vechea biserică a Mitropoliei din Tîrgoviște, ceea ce se face remarcat încă de la început este silueta masivă a edificiului, realizată prin alipirea a două construcții ridicate în epoci diferite. Asupra datării acestor două părți ale bisericii a existat în trecut o totală divergență de păreri (fig. 1).

Nu vom intra în amănunte asupra istoricului acestor încercări de datare, ele fiind în linii mari cunoscute celor care se ocupă cu studierea vechii noastre arte. Amintim doar, că în timp ce arh. Petre Antonescu data biserica în secolul al XV-lea¹, Spiridon Cegăneanu, studiind monumentul numai după o acuarelă a lui Szatmary, îl considera ca fiind ridicat înainte de domnia lui Neagoe Basarab, iar exonartexul, numit de el pronaos, ca fiind construit în timpul domniei acestui voievod, odată cu bisericile mănăstirilor Snagov și Argeș².

Atît Virgil Drăghiceanu³ cît și arh. N. Ghika-Budești⁴, bazați mai ales pe data menționată în pisanie, sînt de acord că biserica a fost începută în vremea domniei lui Neagoe Basarab și terminată mai tîrziu în vremea domniei lui Radu Paisie sau chiar Matei Basarab.

În sfîrșit, cercetări mai noi au încercat să stabilească că partea dinspre răsărit a bisericii (formată din altar, naos și pronaos) ar fi fost ridicată la începutul secolului al XV-lea în timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn, pe cînd exonartexul a fost construit din inițiativa lui Neagoe Basarab⁵.

Față de propunerile de datare menționate mai sus, trebuie arătat de la început că am ajuns la un nou punct de vedere, ca urmare a studierii celor publicate pînă acum, întregite cu interpretări de ordin istoric, coroborate cu unele observații stilistice efectuate asupra fragmentelor bazelor de cruci și ancadramentelor de uși și ferestre, aflate în inventarul Muzeului de istorie din Tîrgoviște⁶.

Din cercetarea relevului întocmit de arh. G. Sterian înainte de distrugerea monumentului⁷ (fig. 2, 3), în prezent singurul document pentru cunoașterea planului și elevației bisericii mitropolitane, cît și a celor câteva desene sau fotografii păstrate⁸ (fig. 1), rezultă — după cum au remarcat majoritatea cercetătorilor — că exonartexul nu se lega organic de partea mai veche, dinspre răsărit, a bisericii. În timp ce înălțimea cornișelor era diferită, friza, formată dintr-o succesiune de arcaturi în plin cîntu așezate pe console, care se întorcea și pe fațada de vest a primei construcții, lipsea la exonartex, de unde rezultă evident existența a două etape de lucrări. Că exonartexul a fost cel din urmă zidit ne-o arată dependența funcțională, logică, a diferitelor părți ale clădirii.

* Textul de față reia cu mici modificări, necesare pregătirii pentru tipar, pe cel al comunicării cu același titlu prezentată la Sesiunea științifică a muzeelor, București 1966. Desenele care ilustrează textul aparțin autorului.

¹ Petre Antonescu, *Arhitectura religioasă la români. Cele mai vechi biserici*, I, București, 1907, p. 16 și 19—20.

² Sp. Cegăneanu, *Cîteva observații în legătură cu vechea Mitropolie din Tîrgoviște*, „BCMI”, VI, 1913, p. 123—127.

³ Virgil Drăghiceanu, *Mitropolia Tîrgoviștei. Note istorice și arheologice*, (cu 18 ilustrații și planuri), București, 1933.

⁴ N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, partea întii, în „BCMI”, fasc. 53—54, Vălenii de Munte, 1927, p. 19—23.

⁵ Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, vol. I, București, 1959, p. 204—207; Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, București, 1963, p. 147—148; *Istoria artelor plastice în România*, vol. I, București, 1968, p. 154.

⁶ Toate aceste elemente aparținînd construcției vechii biserici mitropolitane au fost recuperate în urma dărîmării de către arhitectul A. Lecomte de Noüy a întregului edificiu, în jurul anului 1890.

⁷ Publicat mai întii de N. Ghika-Budești (*op. cit.*, pl. LIII—LVI) apoi de Virgil Drăghiceanu (*op. cit.*, fig. 4—7). În arhiva Catedrei de Istoria arhitecturii a Institutului de arhitectură „Ion Mincu” din București, se păstrează relevul detaliat și foarte exact al bisericii Mitropoliei, întocmit de Lecomte de Noüy și în baza căruia monumentul trebuia restaurat. În fapt, după concepția arhitectului „restaurator”, acesta a fost înlocuit cu o construcție nouă care nu reproduce de fel, ca dimensiuni sau înfățișare, imaginea valoroasei biserici demolată pînă la temelii.

⁸ Fotografia de la fig. 1 a fost reprodușă după Pavel Chihai, *Contribuții la problema originii și structurii orașelor de reședință din Țara Românească*, „SCIA”, tomul 17, nr. 1/1970, p. 70, fig. 8.

Gavriil Protul, aflat în Țara Românească cu prilejul sfințirii mănăstirii Argeșului, relatează în panegiricul său că, Neagoe Basarab „... zidi mitropolia din Tîrgoviște mare și frumoasă cu opt turle și tot rătunde cum să satură ochii tuturor de vederea ei”⁹, ceea ce dovedește că în august 1517 era ridicat și exonartexul cu cele trei turle ale sale, alături de prima construcție încununată de 5 turle.

Dovada certă în sprijinul acestei datări, în afara celor amintite în pisanie¹⁰, este scrisoarea adresată de Neagoe Basarab brașovenilor în 26 aprilie 1520, prin care îi invită să participe la sfințirea bisericii și unde menționează că dispusese rezidirea sa din nou („ecclesiam nostram neve Castrum quam noviter reedificare”)¹¹, în sensul — credem noi — de adăugire a unei noi construcții la cea existentă.

Admițînd deci că ridicarea exonartexului a avut loc la sfîrșitul celui de-al doilea deceniu al secolului al XVI-lea, rămîne de stabilit în continuare în ce perioadă și cărui voievod îi datorăm zidirea celei dintîi construcții a bisericii.

Păreră că a existat la Tîrgoviște un mare lăcaș ridicat la începutul secolului al XV-lea, identificat cu prima construcție a bisericii Mitropoliei, apare în momentul de față neverosimilă.

Principalele argumente prin care prof. Virgil Vătășianu propunea această datare a monumentului¹² se bazau în linii mari pe următoarele observații:

— identitatea planului bisericii Mitropoliei cu cel al bisericii Sf. Nicolae de la Argeș, legate printr-o aceeași funcție, biserică de curte domnească;

— apariția unui decor romanic alcătuit din friza de arcaturi semicirculare, construite din cărămidă și așezate pe mici console, asemănător cu cel al bisericii mănăstirii Manasija, zidită de Ștefan Lazarevici între anii 1406—1418 în Craina sîrbească, pe valea Moravei.

Referitor la cel dintîi argument, apare evident faptul că în interiorul celor două lăcașuri găsim o dispunere identică a încăperilor în cadrul aceluiași tip de plan: un pronaos îngust, urmat de un naos de tipul cruce greacă înscrisă, încheiate spre răsărit cu absida altarului încadrată de pastoforii. Ținînd seamă de aceste asemănări structurale, există desigur o apropiere între cele două monumente. Dar, în timp ce biserica Mitropoliei tîrgoviștene prezenta o rezolvare diferită a boltirii naosului, unde spațiile de formă pătrată dintre brațele crucii erau acoperite cu calote (fig. 2), la care se adăugă plastica monumentală reprezentată prin cinci turle (fig. 3, 4, 5), amintind astfel de prelucrările sîrbești ale tipului, la biserică de la Argeș calotele sînt înlocuite cu bolți semicilindrice dispuse longitudinal, prezentînd și prin aceasta analogii cu monumente aparținînd școlii provinciale a Greciei bizantine, mai ales cu unele biserici din Bulgaria și Macedonia, cum ar fi cea a Pantocratorului din Mesembria și Sf. Petru și Pavel din Tîrnovo, datate larg în secolul al XIV-lea, sau cu biserica Sf. Apostoli din Salonic, construită la începutul aceluiași secol¹³.

⁹ Gavriil Protul, *Viața și traiul Sf. Nifon Patriarbul Constantinopolului*, Ed. Tit. Sîmedrea, Buc., 1937, p. 28.

¹⁰ Virgil Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 6; textul pisaniei, datînd din 1537, este cunoscut după o transcriere din secolul trecut.

¹¹ E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, VI—1, București, 1887, nr. 443.

¹² V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 204—205.

¹³ Cf. K. Miätev, *Arhitectura v srednovekovna Bălgaria*, Sofia, 1965, p. 153, 156—159; Adriano Alpago Novello, *Grecia Bizantina*, Milano, 1969, p. 72, 73, 95. Este necesar să subliniem faptul că, deși există oarecare apropiere între monumentele citate și lăcașul argeșean, sînt prezente totodată deosebiri însemnate. Bisericiile Sf. Petru și Pavel din Tîrnovo și Pantocratorul din Mesembria se caracterizează printr-o plastică decorativă specială, iar punctele de sprijin ale turlei naosului sînt coloane de piatră. În plus, la biserică Sf. Apostoli din Salonic, făcînd abstracție de anexe, bolțile compartimentelor dintre brațele crucii naosului sînt de tipul celor „în cruce”. Imaginea spațială a bisericii domnești de la Argeș apare astfel mai apropiată de cea simplă a bisericilor macedonene, aparținînd aceluiași tip structural, la care folosirea stîlpilor de zidărie este curentă, iar fațadele excelează printr-o tratare mai sobră, fără o decorație bogată. Dar, în afara planului simplu, mai apar diferențe în compunerea plasticii

Așadar, biserica Mitropoliei din Tîrgoviște a fost rezolvată într-o altă variantă a tipului structural „cruce greacă înscrisă cu puncte de sprijin” decât biserica Sf. Nicolae de la Curtea de Argeș, neputînd fi vorba de o filiație directă.

Presupusa funcție de biserică de curte domnească atribuită acestui lăcaș al Mitropoliei nu poate fi acceptată. Cercetările arheologice și de arhitectură efectuate la Tîrgoviște în ultimii ani au precizat că primele construcții ale curții domnești de aici — case de locuit și biserică înconjurată cu un zid de apărare — aflate în partea de nord-vest a complexului aulic amplificat ulterior, aparțin cel târziu începutului secolului al XV-lea¹⁴, fiind deci exclusă posibilitatea existenței unei reședințe domnești în altă parte a orașului în această vreme și implicit a unui lăcaș de cult aparținînd acestei curți.

Nici apariția frizei alcătuită din arcaturi semicirculare așezate pe console în retragere nu poate constitui un argument în favoarea datării bisericii în ultimii ani ai domniei lui Mircea cel Bătrîn.

monumentale sau uneori în boltirea compartimentelor dintre brațele crucii. Amplificarea planului cu o travee specială, dispusă între naos și altar, cît și dezvoltarea anexelor răsăritene, elemente caracteristice bisericii Sf. Nicolae Domnesc, lipsesc la monumentele macedonene. Aceste observații ne determină în final să considerăm biserica de la Argeș ca un monument original, rod al creației unor meșteri macedoneni, cărora li s-a cerut prin program o rezolvare structurală diferită de exemplele cunoscute lor, rezultată din necesitatea obținerii unui lăcaș destinat să îndeplinească funcții complexe.

¹⁴ Cf. N. Constantinescu, *Contribuții arheologice asupra curții domnești din Tîrgoviște, secolul al XIV-lea—secolul al XVI*, „SCIV”, 1964, nr. 2, p. 225—240; Gh. Cantacuzino, *Date arheologice în legătură cu cronologia unor construcții ale curții domnești din Tîrgoviște*, „Monumente istorice, studii și lucrări de restaurare”, nr. 3, București, 1969, p. 147—151; Cristian Moisescu, *Prima curte domnească de la Tîrgoviște*, „BMI”, anul XXXIX, nr. 1, 1970, p. 11—15.

Valabilitatea tezei după care apariția acestui element de tradiție romanică ar fi apărut la biserica Mitropoliei din Tîrgoviște ca o influență sîrbească, mai precis inspirată din decorația bisericii mănăstirești Resava-Manasija¹⁵ nu poate fi contestată. Cu toate acestea, ipoteza colaborării în acea perioadă a unui meșter trimis în Țara Românească de către despotul Serbiei, ale cărui strînse relații cu Mircea cel Bătrîn ne sînt cunoscute, este mai greu de acceptat. Dar, reținînd ideea influenței, știm, din exemplele cunoscute, că procesul ca atare nu se produce niciodată atît de rapid. Nu este oare mai firesc să admitem asimilarea acestor influențe sîrbești de către arhitectura Țării Românești în timp și manifestate apoi în vremea domniei lui Radu cel Mare, tînînd seamă și de legăturile puternice ale acestui voievod cu Serbia acelei epoci?¹⁶

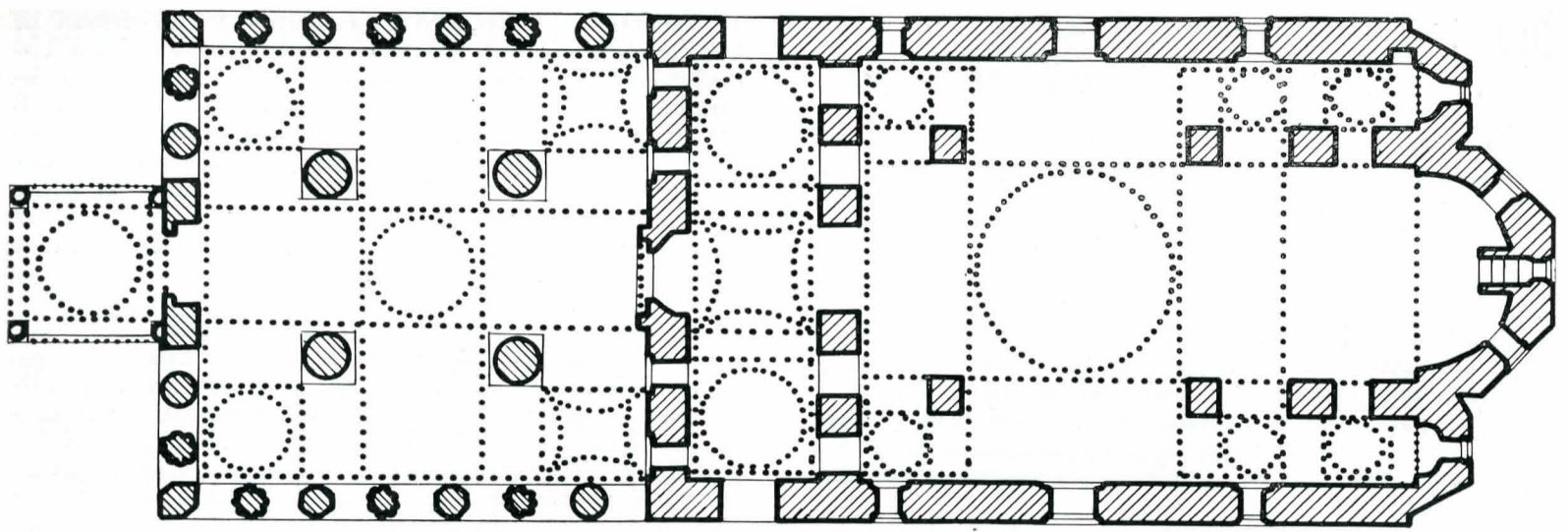
Dar, se pune totodată și problema următoare: dacă biserica ar fi fost ridicată în timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn nu este oare greu de admis că aceasta putea rămîne neterminată și netîrnosită timp de un secol, adică pînă în anul 1520, după cum aflăm din scrisoarea trimisă de Neagoe Basa-

¹⁵ Deși acest decor apare și la alte monumente sîrbești mai vechi aparținînd grupului stilistic Rașca, din care amintim bisericile mănăstirilor Studenica (1183—1196), Sopoćani (înainte de 1255), Dečani (1327—1335) (cf. A. Deroko, *Monumentalna i dekorativna arhitektura u srednovekovnoj Srbiji*, Belgrad, 1962, p. 50, 51, 53), singură biserica mănăstirii Manasija prezintă apropieri de plastică monumentală și structură planimetrică cu monumentul tîrgoviștean.

¹⁶ Aceste legături, stabilite încă din vremea domniei lui Vlad Călugărul, care au dus la creșterea influenței sîrbești în Țara Românească, s-au manifestat atît prin sporirea numărului de pîrbești sîrbi cît și prin încheierea unui șir de înrudiri cu familii vestite de peste Dunăre. În același timp, Radu cel Mare sprijină ridicarea sau înzestrarea unor mănăstiri din Serbia, din care amintim biserica zidită de voievod și unchiul său, marele pîrcălab Gherghina, la anul 1501, în hotarul satului Lopușnia din ținutul Crainei.

Fig. 1. Biserica Mitropoliei din Tîrgoviște (fotografie de Szatmary, 1867).

- c. 1505.
- c. 1520.
- 1708-9.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 M

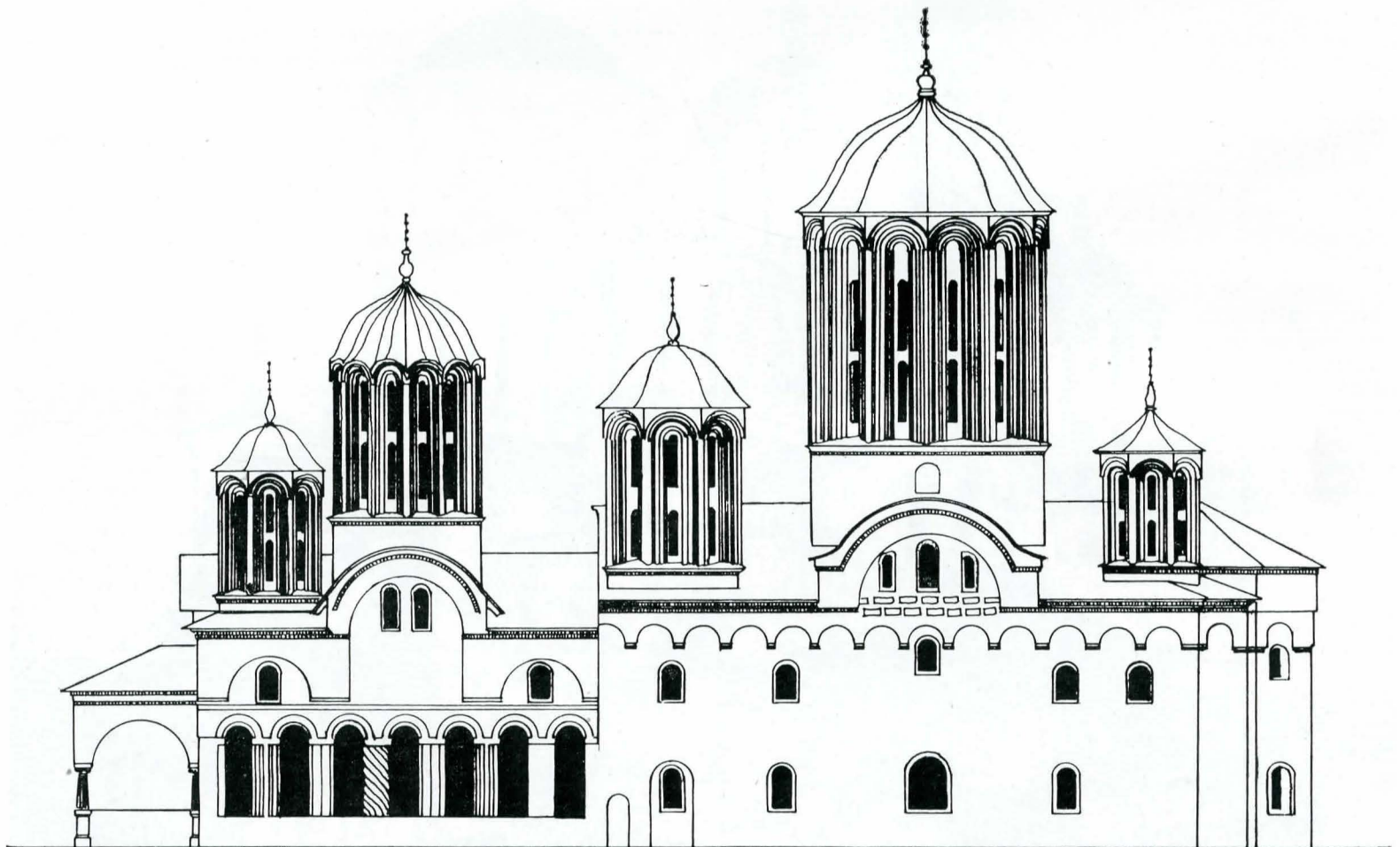

Fig. 2, 3. Planul și fațada de sud a bisericii Mitropoliei din Târgoviște întocmite de arh. G. Sterian.

1 0 1 5 10 M

rab brașovenilor?¹⁷. După atîta timp, lucrul ar fi trebuit reluat cu alți meșteri, cu procedee tehnice și cu mijloace artistice diferite, în funcție de o altă concepție generală despre artă. Cu toate că este construit în două momente distincte — după cum am arătat — monumentul vădește o unitate de concepție arhitectonică, care presupune o mare apropiere în timp între cele două etape de construcție și nu o distanță de un secol.

Din relatarea lui Gavriil Protul reiese că, în timpul domniei lui Radu cel Mare, dorința patriarhului Nifon II al Constantinopolului era de a muta Mitropolia în orașul principal de reședință al țării: „și cum zise sfinția sa Nifon patriarhul încă Radu [lui] Vodă că se va muta Mitropolia den Argeș în Tîrgoviște ce Radu Vodă nu s-au învrednicit a o muta”¹⁸ (subl. ns.). Rezultă așadar că preocuparea de a aduce autoritatea religioasă a țării alături de scaunul domnesc este legată de numele lui Radu cel Mare, în domnia căruia, s-a produs și reorganizarea întregii vieți bisericești din Țara Românească.

Faptul că Radu cel Mare „nu s-au învrednicit” a muta Mitropolia în orașul de reședință, datorită poate și împrejurărilor tulburi de la sfîrșitul domniei sale¹⁹, nu exclude posibilitatea unei inițiative ctitoricești în vederea împlinirii acestui scop. Dacă lăcașul ar fi existat mai dinainte, fără îndoială că Radu cel Mare ar fi ținut seamă de dorința patriarhului Nifon de a muta Mitropolia de la Argeș la Tîrgoviște. Dar împlinirea acestui act nu era posibilă deoarece la acea dată nu exista în Tîrgoviște un edificiu religios de mari proporții, potrivit cu funcția ce avea să o îndeplinească. De aceea, construirea sub Radu cel Mare a unei biserici destinate

¹⁷ În sprijinul acestui argument vine și faptul că biserica a fost înzestrată cu proprietăți numai după ce a fost sfințită, adică în timpul domniei lui Neagoe Basarab.

¹⁸ Gavriil Protul, *op. cit.*, p. 28.

¹⁹ O mare secetă care s-a abătut asupra țării, provocînd foamete și întinderea epidemiei de ciumă, anunța vremea de lipsuri și dăunătoare lupte interne ce avea să urmeze (cf. Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „Intemeietorul” pînă la Mihai Viteazul*, Editura Acad. R. S. România, București, 1970, p. 83).

Mitropoliei se impunea de urgență ca o necesitate, ținînd seama și de faptul că, din a doua jumătate a secolului al XV-lea, mitropolitul făcea parte din Divanul țării²⁰, trebuind așadar, ca el să se afle permanent alături de voievod.

Propunem a stabili momentul începerii construirii bisericii Mitropoliei din Tîrgoviște între anii 1503—1505, vreme cînd Nifon s-a aflat în Țara Românească²¹.

Dar, în afara argumentelor de ordin istoric înfățișate mai sus, cercetarea elementelor sculptate în piatră care se mai păstrează din fostul monument, poate aduce precizări suplimentare în sprijinul noii propuneri de datare. În lapidariul Muzeului din Tîrgoviște printre alte piese provenind de la fosta construcție a Mitropoliei, se află nouă baze de cruci: opt se aflau deasupra cupolelor turlelor, iar ultima, după obicei, se afla deasupra altarului. Pentru a ajunge la unele concluzii de ordin cronologic, va trebui reconstituită mai întîi amplasarea exactă a locului avut de bazele crucilor pe monument. Această operație este posibilă numai în baza studierii amănunțite a dimensiunilor, formei, decorației și tehnicii execuției fiecăreia dintre bazele amintite.

Din examinarea atentă a celor nouă suporturi de cruci reiese clar o asemănare de forme care permite o grupare de cîte două pietre. Rămîne doar de stabilit cărora dintre perechile de turle le reveneau grupele de cîte două baze²².

Din cercetarea materialului grafic de care dispunem²³ constatăm că deasupra absidei altarului s-a aflat o bază relativ scundă (notată cu numărul I), al cărei bulb, avînd la

²⁰ Gh. I. Moiescu, Ștefan Lupșa, Alexandru Filipașcu, *Istoria Bisericii Române*, București, 1957, p. 258.

²¹ *Ibidem*, p. 305—306.

²² Pentru o mai facilă urmărire a descrierii, aceste baze au fost notate de la I la IX, pornind de la baza de cruce aflată deasupra absidei altarului și încheind cu cele care încununează turlele dinspre vest ale exonartexului.

²³ O fotografie a monumentului văzut dinspre nord-est a fost publicată de N. Ghika-Budești (*op. cit.*, pl. LVII, fig. 115, și de V. Drăghiceanu (*op. cit.*, fig. 3). În afara relevuelui amintit, întocmit de arh. Gh. Sterian de interes documentar mai sînt acuarela lui Szatmary cît și o fotografie făcută de același, reprodușă în articolul de față.

Fig. 4. Secțiune longitudinală a bisericii Mitropoliei din Tîrgoviște; încercare de reconstituire de arh. Cristian Moiescu.

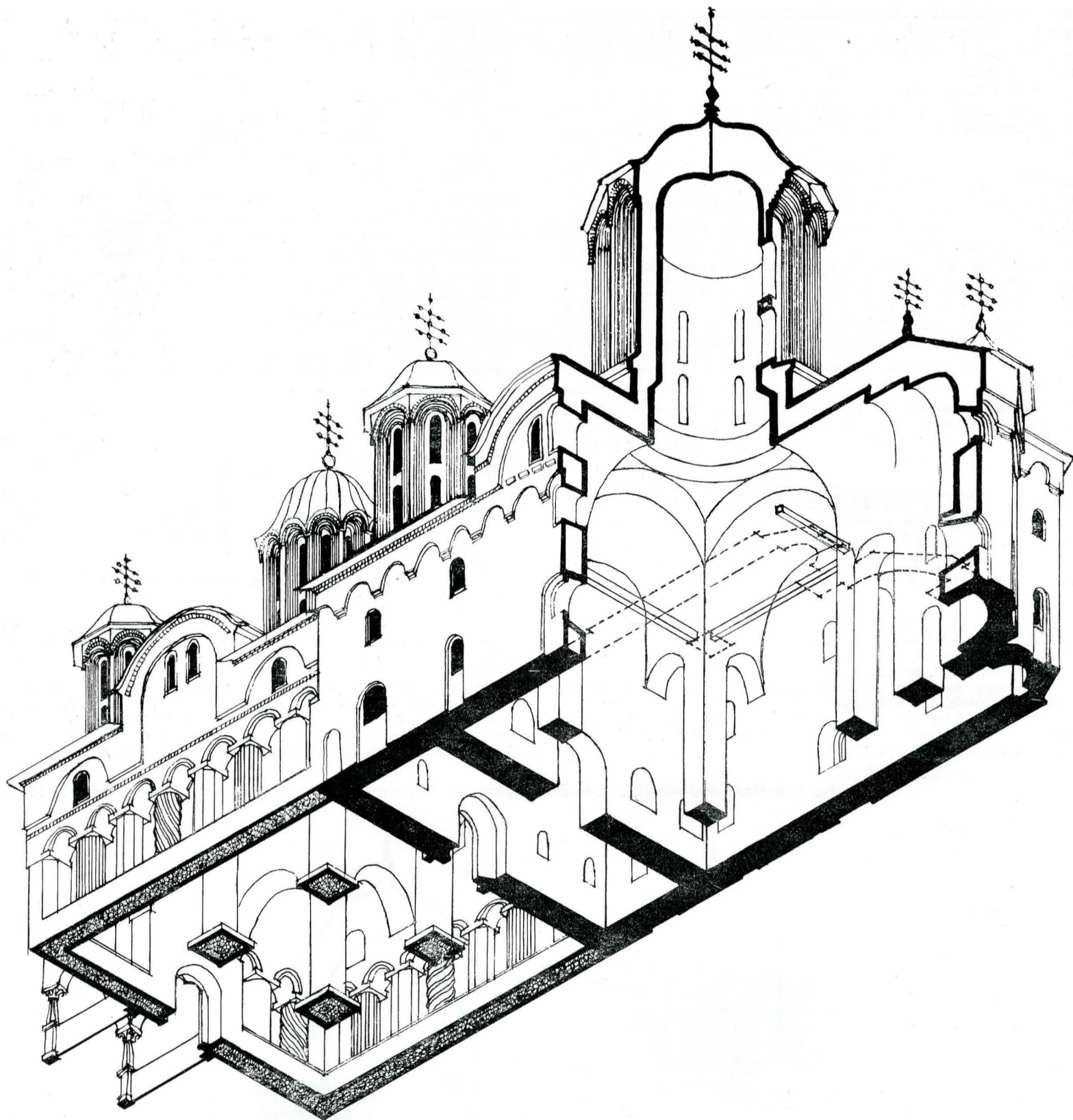

Fig. 5. Biserica Mitropoliei din Tîrgoviște, perspectivă axonometrică.

partea inferioară un gît tronconic, era decorat cu nervuri lungi, de secțiune semicirculară, împletite (fig. 6).

Pe turlele mici ale proscomidiei și diaconiconului se aflau bazele notate cu numerele II și III, asemănătoare între ele ca siluetă dimensiuni și — urmărind structura decorului — în linii generale, ca ornamentare (fig. 7).

Baza, avînd partea din mijloc de forma unui sferoid decorat cu cercuri intersectate din care se dezvoltă un gît cu nervuri torsionate (notată cu numărul IV), ținînd seama de volum, de forma și decorul unic în comparație cu celelalte, s-a aflat pe turla centrală a naosului (fig. 8).

Pe cupolele celor două turle ale pronaosului s-au aflat cele două baze numerotate V și VI care, deși diferite între ele ca decorație, prezintă asemănări evidente atît în ce privește dimensiunile cît și profilatura părții inferioare (fig. 9).

Baza notată cu numărul VII a aparținut fără îndoială turlei centrale a exonartexului, fapt ce rezultă evident din cercetarea imaginilor fotografice ale monumentului (fig. 10).

Ultimele două baze de cruci, numerotate VIII și IX (fig. 11), erau amplasate pe turlele dinspre vest ale exonartexului. Spre deosebire de grupele de baze descrise mai sus, la care diametrul părții inferioare fila cu cel al bulbului, ultima pereche are conturul diferit prin faptul că partea inferioară este mai retrasă. Decorația realizată în forme și tehnici diferite generează deosebiri esențiale între ultima pereche de baze și cele amintite anterior. În timp ce secțiunea nervurilor care alcătuiesc decorația acestor două piese este realizată din linii curbe cu șanț median larg în formă de U, secțiunea celorlalte baze prezintă linii frînte în formă de V.

Motivul decorativ folosit cu predilecție la ultima pereche de baze de cruci este cel floral — mai precis floarea de crin stilizată — pe cînd la restul bazelor predomină motivul geometric, reprezentat mai ales prin împletituri de nervuri. Dacă se alătură acestor două baze și cea dispusă odinioară deasupra turlei centrale a exonartexului, care deși nu se aseamănă cu ele, este în același timp, total diferită și de celelalte șase, se

Fig. 6. I — baza de cruce aflată deasupra absidei altarului.

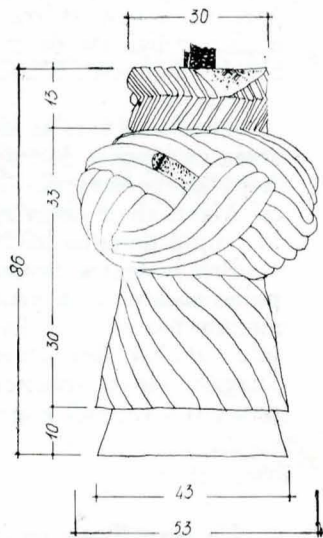

Fig. 7. II—III — bazele de cruce aflate pe turlele proscomidiei și diaconiconului.

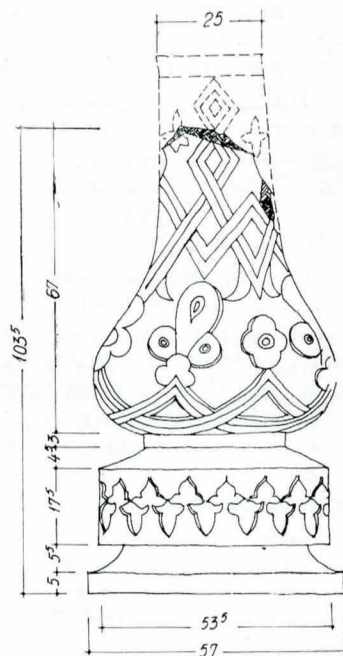
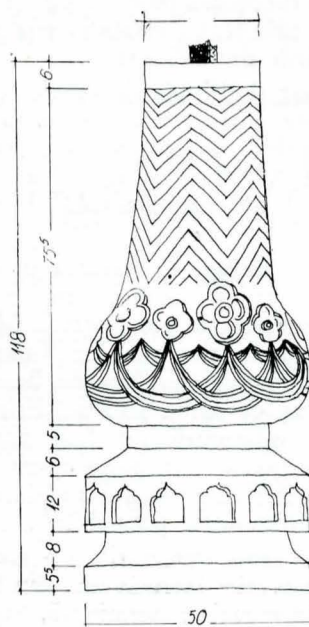

Fig. 8. IV — baza de cruce de pe turla centrală a naosului.

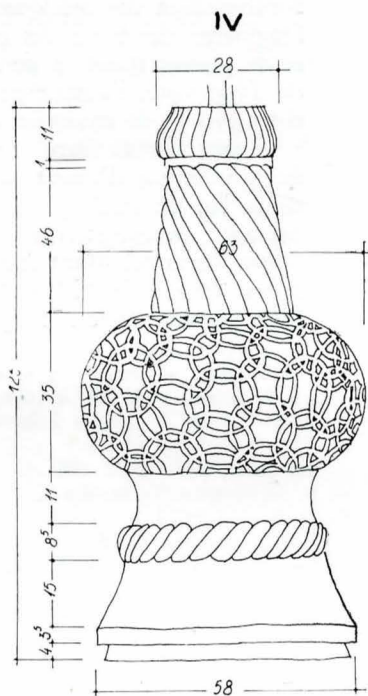

Fig. 9. V—VI — bazele de cruce aflate pe cupolele celor două turle ale pronaosului.

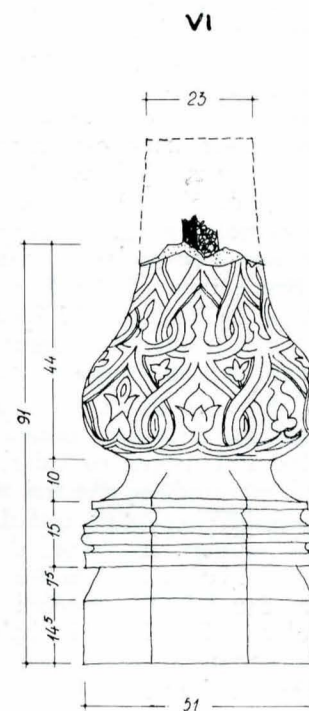
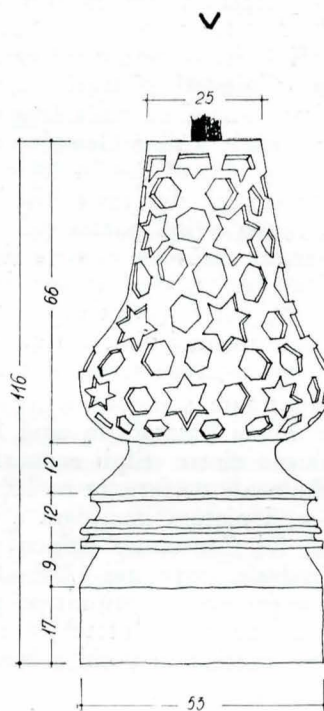

Fig. 10. VII — baza de cruce aflată pe turla centrală a exonartexului.

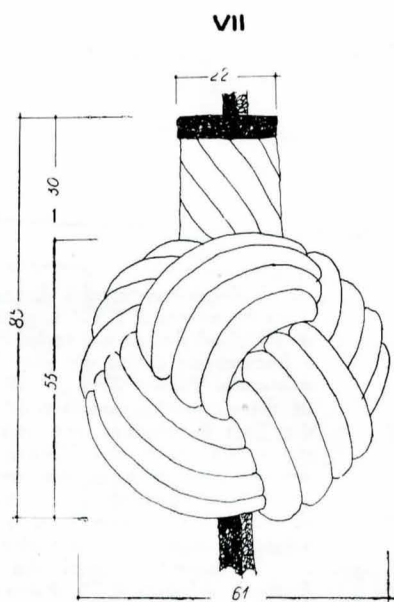
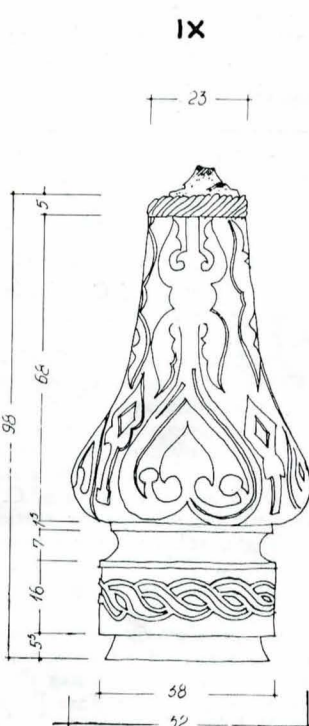
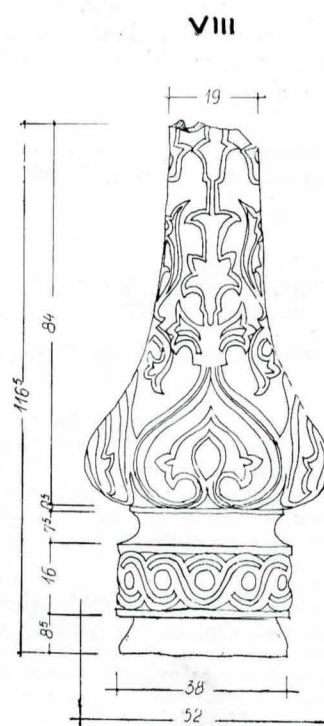

Fig. 11. VIII—IX — bazele de cruce aflate pe turlele dinspre vest ale exonartexului.

poate trage concluzia că aceste ultime trei suporturi de cruci au fost executate de alți meșteri și într-o altă vreme.

Comparând ornamentele care decorează primele șase pietre-suport cu repertoriul decorativ utilizat la împodobirea fațadelor mănăstirii Dealu, asemănările sînt evidente.

Tot atît de pregnante ne apar similitudinile dintre forma bazelor de cruci care încununau turlile bisericii mănăstirii Argeșului²⁴, înfățișate în fotografiile anterioare restaurării²⁵ din ultimul sfert al secolului al XIX-lea, cu cele două baze localizate deasupra turlilor mici ale exonartexului bisericii mitropolitane.

Rezultă deci, din analogiile stabilite, că datarea propusă mai sus, în baza unor considerente de ordin istoric, pentru cele două principale etape de construcție ale bisericii Mitropoliei țîrgoviștene, prima în vremea domniei lui Radu cel Mare, cea de-a doua în timpul domniei lui Neagoe Basarab, este confirmată și prin argumente de ordin stilistic. Prin acceptarea acestor concluzii este înlăturată totodată părerea potrivit căreia turlile bisericii ar putea fi în parte opera unor refaceri mai tîrzii, emisă de altfel fără existența prealabilă a unor elemente documentare sau argumente plauzibile²⁶.

La cele arătate mai sus, în urma cercetării suporturilor de cruci, se adaugă și o altă observație: întrucît una din baze, cea notată cu numărul IX, are decorația neterminată, fapt ce rezultă și din compararea cu pandantul său notat cu VIII²⁷, se poate ajunge la concluzia că pietrării sibiieni menționați în scrisoarea lui Neagoe Basarab din 13 octombrie 1519, au plecat din Țîrgoviște fără a-și fi încheiat definitiv lucrul. În ceea ce privește originea acestor meșteri pietrari, mărturie stau și inscripțiile săpate în piatră aflată pe două fragmente de ancadrament, care amintesc numele sașilor Georgius Zigelnerus abroch, Johannes Ahsabroch și a unui român D[in]că²⁸.

Între pietrele care se mai păstrează din fosta biserică a Mitropoliei prezintă interes un lintou avînd partea inferioară în formă de acoladă și care aparține etapei de construcție din vremea domniei lui Neagoe Basarab. Alături de un lintou datat cu inscripție 13 iulie 1517²⁹, pot fi considerate printre primele manifestări cunoscute ale influenței directe a goticului transilvănean asupra monumentelor muntenești ortodoxe.

Știm că intervenții mai importante suportă monumentul mai întîi în timpul domniei lui Matei Basarab, în anul 1645, cînd sînt închise cu zidărie golurile dintre stîlpii exonartexului, montîndu-se cîte trei ancadrame de ferestre pe fațadele laterale³⁰, tot acum realizîndu-se și pictura interioară a acesteia încăperi. În timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu, din inițiativa mitropolitului Teodosie, între anii 1707—1709, se adaugă în fața intrării un mic pridvorăș, sprijinit pe patru coloane din piatră, cu balustrade frumos sculptate³¹ și se rezugrăvește în întregime interiorul părții mai vechi a bisericii, precum și exteriorul³².

Re luarea tipului structural „în cruce greacă” inspirat din arhitectura mării biserici mitropolitane din Țîrgoviște, care a fost luat drept model, se va produce în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, odată cu construirea bisericii fostei mănăstiri Săringar din București³³ și a bisericilor Sf. Dumitru

²⁴ Actualele baze de cruci ale monumentului sînt în bună parte opera refacerilor ultimului „restaurator”, care nu a mai respectat formele și decorația celor originale.

²⁵ N. Ghika-Budești, *op. cit.*, pl. LXXXVIII.

²⁶ *Ibidem*, p. 139.

²⁷ Fotografia este reprodusă și în N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia*, în „BCMI”, anul XXV, fasc. 71—74, partea a treia, veacul al XVII-lea, București, 1933, pl. CCCXIX, fig. 500, M. B., p. 234.

²⁸ Radu Geoglovan, *Lapidariul Muzeului de istorie din Țîrgoviște*, în „Valachica”, Țîrgoviște, 1969, p. 236.

²⁹ V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 500.

³⁰ O însemnare apărută în ziarul „Orientul Român”, din 18 aprilie 1885 arată că „cu ocazia reparației bisericii Mitropoliei din Țîrgoviște, dărîmîndu-se o zidărie dintre doi stîlpi (era vorba desigur de zidăria dintre stîlpii exonartexului, n.n. C. M.), s-au găsit în această zidărie scînduri de stejar puse în poziție verticală una în fața alteia, între ele lăsat un mic spațiu gol. Pe aceste scînduri s-au găsit scrise cu creionul următoarele rînduri: „... Gh. Diaconu și Tudor Savuliu spre pomenire veșnică 1645. Dreasă găsindu-se stricată din 7 decembrie leatul 1511 (sic!). Meșterul G. G. Bucur”. Ancadramele de ferestre, păstrate în lapidariul Muzeului din Țîrgoviște, ținînd seama de anul cînd au fost realizate, reprezintă o primă manifestare a influenței pe care o va exercita zidirea în anul 1645 a bisericii Stelea din Țîrgoviște asupra evoluției decorației edificiilor religioase din Țara Românească.

³¹ Aflăte de asemenea în lapidariul Muzeului din Țîrgoviște.

³² Decorația pictată a fațadelor bisericii ne este cunoscută din acuarela lui Sztarmay, reprodusă de Sp. Cegăneanu (*op. cit.*, p. 126).

din Craiova³⁴, Domnească mare din Țîrgoviște³⁵ și cea a fostei mitropolii din Alba Iulia³⁶.

Cu toate acestea, tipul structural amintit nu a făcut școală în arhitectura dezvoltată în ținuturile dintre Dunăre și Carpați. El a fost utilizat numai din necesitatea obținerii unor edificii religioase de mari dimensiuni, cu o funcție specială: biserici domnești, biserici destinate Mitropoliei țării sau instituției băniei.

Concluzia care se desprinde din cele relatate mai sus este aceea că biserica Mitropoliei din Țîrgoviște, realizată în două etape de construcție, a fost începută sub domnia lui Radu cel Mare, fiind desăvîrșită un deceniu și jumătate mai tîrziu, în timpul domniei lui Neagoe Basarab.

Prin valoarea deosebită a arhitecturii sale, biserica Mitropoliei se înscrie în grupul de frunte al celorlalte remarcabile monumente ridicate în Țara Românească la începutul secolului al XVI-lea: bisericile mănăstirilor Dealu, Argeș și Snagov, iar distrugerea sa acum aproape un secol nu va putea fi niciodată regretată îndeajuns.

RÉSUMÉ

En réanalysant les opinions antérieures concernant la datation de l'ancienne Église Métropolitaine de Țîrgoviște, en les complétant avec des interprétations historiques et par la corroboration des quelques observations d'ordre stylistique sur fragments des bases des croix et des encadrements de fenêtres et de portes trouvées dans le patrimoine du Musée d'Histoire de Țîrgoviște, l'auteur propose une nouvelle datation pour les deux phases de construction du monument.

Étant donné aussi l'unité de la conception architecturale du monument d'avant sa totale destruction et reconstruction de la fin du siècle passé, l'auteur remarque un grand rapprochement en temps entre les deux moments et opine pour une phase Radu cel Mare (l'église proprement-dite avec ses 5 coupes, commencée 1503—1505) et une phase Neagoe Basarab (l'exonarthex avec 3 coupes, 1512—1521).

³³ După cum rezultă dintr-un document din 1625 august 20 (*D.I.R. B., Țara Românească*, XVII/4, p. 555), exista în timpul domniei lui Mihai Vi-teazul, fiind desigur mai veche. Imaginea ei ne este cunoscută, dintr-o fotografie a Bucureștilor datînd din anul 1856 (Sp. Cegăneanu, *O fotografie din 1856 a orașului Bucureștilor*, „BCMI”, anul IV, București, 1911, p. 48), înainte de transformările care le-a suferit în anul 1865. Este singurul monument din Țara Românească care reproduce plastica monumentală a primei biserici a Mitropoliei din Țîrgoviște prin cele cinci turlă, dispuse astfel: cîte una pe proscomidie și diaconicon, una centrală pe naos și două pe pro-naos. Spre deosebire de biserica țîrgovișteană, la Săringar apar unele diferențe în mascarea bolților naosului prin acoperișuri în două ape și adoptarea unui sistem de boltire cu trompe de colț.

³⁴ Cunoscută numai din fotografiile publicate (N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia*, „BCMI”, anul XXV, fasc. 71—74, partea a treia, București, 1933, pl. LXXXVII—LXXXIX, fig. 134—137).

³⁵ N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia*, „BCMI”, anul XXIII, fasc. 63—66, partea a doua, București, 1931, p. 37—39, pl. CXXXVIII—CXXXVI, fig. 174—184.

³⁶ Cristian Moisescu, *Considerații asupra tipologiei monumentelor dispărute ale Mitropoliei Bălgradului*, „SCIA”, seria artă plastică, tom. 19, nr. 2/1972, p. 287 passim.